

Xây dựng bài tập thực hành sử dụng trong dạy học Địa lí lớp 10 ở các trường trung học phổ thông chuyên

Trần Thị Thùy Dung*

*Trường THPT chuyên Nguyễn Bình Khiêm, tỉnh Quảng Nam

Received: 18/7/2024; Accepted: 26/7/2024; Published: 02/8/2024

Abstract: The research paper explores the role and principles of developing practical exercises in geography education, particularly in fostering students' competencies. It analyzes common types of geography practical exercises at the 10th-grade level in specialized high schools. Based on this analysis, the paper proposes a specific process for designing practical exercises suitable for 10th-grade geography education in specialized high schools. This process aims to assist teachers in creating interactive, student-driven, and creative practical exercises that align with the students.

Keywords: Teaching Geography; grade 10; practical exercises; specialized high schools

1. Mở đầu

Chương trình giáo dục phổ thông (CTGDPT) 2018 hướng đến phát triển phẩm chất, năng lực người học không chỉ thông qua nội dung giáo dục với những kiến thức, kỹ năng (KN) cơ bản, thiết thực, hiện đại mà còn chú trọng thực hành, vận dụng kiến thức, KN đã học để giải quyết vấn đề trong học tập và đời sống [2]. Theo đó, BTTH cũng là một trong những dạng tư liệu học tập được sử dụng trong dạy học giúp cụ thể hóa mục tiêu giáo dục phổ thông, giúp học sinh (HS) làm chủ kiến thức và vận dụng hiệu quả kiến thức, KN đã học vào đời sống để phát triển bản thân và đóng góp tích cực vào sự phát triển của đất nước.

Đa số HS ở các Trường THPT Chuyên có mặt bằng chung là năng lực khá, giỏi nên ngoài việc tiếp thu kiến thức lí thuyết thì nâng cao KN thực hành cũng là yếu tố cần thiết để phát huy năng lực HS. Sử dụng bài tập thực hành (BTTH) trong dạy học ở các trường THPT Chuyên giúp HS dễ dàng khắc sâu kiến thức và vận dụng vào giải quyết các vấn đề trong thực tiễn hiệu quả; hướng đến mục tiêu dạy học ở các trường THPT Chuyên là phân hóa tốt HS đồng thời giảm bớt áp lực từ việc học bồi dưỡng các môn chuyên.

Trong khi đó, các bộ sách giáo khoa mới bắt đầu được sử dụng trong dạy học, việc xây dựng và sử dụng BTTH trong dạy và học theo định hướng phát triển năng lực gắn với tổ chức dạy học theo các bộ sách trên còn mới mẻ. Mặc dù các bộ sách giáo khoa (SGK) đã chú trọng các bài thực hành nhưng nếu chỉ dựa vào đó thì chưa đủ để tạo ra các hoạt động thực hành đa dạng, gắn với bối cảnh dạy học, đặc biệt là đối với đối tượng HS trường chuyên. Vì vậy, việc xây dựng các BTTH

lớp 10 là thực sự cần thiết, giúp GV thuận lợi trong tổ chức các hoạt động dạy học, phù hợp yêu cầu cần đạt của CTGDPT 2018 đặt ra.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Vai trò của BTTH sử dụng trong dạy học Địa lí 10 ở trường THPT Chuyên

BTTH địa lí là loại bài giúp HS vận dụng những tri thức địa lí đã học vào thực tiễn học tập và đời sống, nhằm rèn luyện các năng lực địa lí [6]. Các bài tập này thường đòi hỏi sự tương tác trực tiếp với nội dung học tập, thường đi kèm với hướng dẫn cụ thể và phản hồi từ GV. BTTH có thể phân thành nhiều dạng như BTTH vẽ và phân tích biểu đồ; BTTH đọc và phân tích bản đồ, lược đồ, hình ảnh; BTTH xử lí và phân tích bảng số liệu; BTTH viết báo cáo; BTTH liên hệ và giải thích các vấn đề địa lí trong thực tiễn; BTTH phân tích mối liên hệ giữa các sự vật hiện tượng địa lí. Việc sử dụng BTTH trong dạy học địa lí, đặc biệt là đối với HS Trường THPT Chuyên có vai trò quan trọng:

- *Giúp HS khắc sâu kiến thức cơ bản:* Để giải quyết tốt BTTH do GV yêu cầu, HS phải trải qua quá trình quan sát, phân tích, tổng hợp,... dựa vào những kiến thức lí thuyết đã tích lũy từ quá trình tiếp thu tri thức. Đó là phương pháp giúp HS khắc sâu kiến thức hiệu quả để xây dựng nền tảng căn bản trước khi thực hiện các yêu cầu của BTTH đưa ra. HS cũng có thể trau dồi thêm những kiến thức cần thiết khác trong quá trình chuẩn bị, thực hiện, đánh giá kết quả các BTTH.

- *Vận dụng tri thức địa lí giải quyết vấn đề thực tiễn:* Trong BTTH, HS đối mặt với nhiều thách thức

khác nhau, từ quan sát đến suy luận, yêu cầu họ kết hợp kiến thức từ nhiều nguồn. Điều này giúp rèn luyện năng lực nhận thức và thúc đẩy sự hiểu biết sâu rộng, áp dụng kiến thức vào thực tế. Đồng thời, bài tập cung cấp cơ hội tích lũy tri thức và phát triển KN sống cho HS, đồng thời giúp GV điều chỉnh phương pháp giảng dạy phù hợp.

- *Rèn luyện phẩm chất, nhân cách, trí tuệ của HS ở Trường THPT Chuyên*: Quá trình học tập với BTTH được thực hiện lồng ghép linh hoạt trong các hoạt động học tập có tác dụng rèn luyện ý chí và tính kiên trì, vượt khó cho HS. Qua việc thực hiện BTTH, HS có lúc sẽ gặp khó khăn và chỉ HS nào không ngại khó, kiên nhẫn suy nghĩ tìm tòi mới giải quyết thành công một vấn đề. Như vậy, BTTH còn là phương tiện giúp các em rèn luyện được các phẩm chất, nhân cách tốt đẹp và là phương tiện đánh giá kết quả quá trình hoàn thiện hơn mỗi ngày của HS theo yêu cầu kiểm tra, đánh giá của Thông tư 22/2021/TT-BGDĐT ngày 20/7/2021 đặt ra đối với CTGDPT 2018 [3].

- *Tăng cường sự tò mò và khám phá*: BTTH thường tạo ra các hoạt động thú vị và hấp dẫn, kích thích sự tò mò và mong muốn khám phá của HS. Điều này giúp HS phát triển ý thức về sự quan trọng của việc học và khám phá, cũng như khích lệ các em tiếp tục khám phá kiến thức ở những lĩnh vực khác nhau. Qua đó, HS có cơ hội hiểu biết sâu hơn về các vấn đề, đặc biệt là các vấn đề thực tiễn, vận dụng. Từ đó, HS hiểu sâu hơn về các kiến thức đã học, cũng như phát triển KN vận dụng kiến thức vào các tình huống thực tế.

2.2. Nguyên tắc xây dựng BTTH trong dạy học Địa lí lớp 10 ở trường THPT Chuyên

Để xây dựng BTTH sử dụng trong dạy học Địa lí 10 tại trường THPT Chuyên, việc tuân thủ các nguyên tắc cơ bản là rất quan trọng. Những nguyên tắc này cung cấp hướng dẫn và cơ sở để tạo ra các bài tập phù hợp với mục tiêu học tập và nhu cầu của HS.

- *Đảm bảo yêu cầu cần đạt của CTGDPT 2018*: Tất cả các hệ thống trường THPT kể cả THPT chuyên đều phải đảm bảo thực hiện theo yêu cầu cần đạt của CTGDPT 2018 về hình thành và phát triển cho HS những phẩm chất và năng lực chung, năng lực đặc thù. Bên cạnh việc hình thành, phát triển các năng lực cốt lõi, CTGDPT 2018 còn đặt ra yêu cầu phát hiện, bồi dưỡng những năng lực đặc thù được quy định tại Chương trình môn Địa lí: nhận thức khoa

học địa lí; tìm hiểu địa lí; vận dụng kiến thức, KN đã học [1].

- *Đảm bảo tính hệ thống*: Hệ thống BTTH Địa lí lớp 10 cần được xây dựng mang tính logic và liên kết chặt chẽ giữa các phần, chương theo quy định của CTGDPT 2018. Các bài tập phải được sắp xếp theo một trình tự có hệ thống, từ những khái niệm và vấn đề chung nhất định đến các nội dung cụ thể và ứng dụng thực tiễn trong Địa lí tự nhiên và Địa lí kinh tế - xã hội. Đồng thời, việc bao gồm cả những vấn đề chung và cụ thể trong bài tập cũng hỗ trợ cho sự phát triển toàn diện của HS, từ khả năng nhận thức đến KN thực hành và áp dụng kiến thức vào thực tế.

- *Phù hợp với đối tượng HS trường THPT chuyên*: Với xu hướng lựa chọn môn học tự chọn ở HS lớp 10 theo định hướng của CTGDPT 2018 thì các HS lựa chọn học môn Địa lí ở các lớp chuyên khác nhau nhưng đều có nhu cầu, mục tiêu đặt ra cao hơn đối với môn học này so với việc học đại trà của Chương trình học tập trước đây. Đó chính là thế mạnh của sự phân hóa trong dạy học ở Trường THPT Chuyên với mặt bằng HS có chất lượng tốt.

- *Đảm bảo tính giáo dục và phát triển*: Việc xây dựng và ứng dụng hệ thống BTTH vào dạy học Địa lí lớp 10 góp phần nâng cao việc học tập và khả năng tự học, tự giáo dục của HS ở trường THPT chuyên. HS có thể học từ những đánh giá của GV và tìm ra cách tự điều chỉnh hành vi học tập về sau của bản thân. Để đạt được nguyên tắc đó, GV có thể cho kiểm tra mức độ nhận thức của HS bằng ngay các BTTH, ghi chú lên bài kiểm tra về những gì mà HS làm được; những gì mà HS có thể làm được tốt hơn; những gì HS cần được hỗ trợ thêm; những gì HS cần tìm hiểu thêm.

- *Đảm bảo tính đa dạng, thực tế và ứng dụng cao*: Trong xây dựng BTTH cho HS các trường THPT Chuyên, GV cần chú ý xây dựng các BTTH thú vị và hấp dẫn, kích thích sự tò mò và ham muốn khám phá của HS. Các hoạt động có thể sử dụng các phương tiện học tập đa dạng như trò chơi, thực nghiệm, hoạt động ngoại khóa hoặc sử dụng công nghệ. BTTH cũng cần mang tính thực tế và ứng dụng cao, cho phép HS áp dụng kiến thức vào các tình huống thực tế. BTTH thường được thiết kế để khuyến khích sự hợp tác giữa các HS.

2.3. Quy trình xây dựng BTTH sử dụng trong dạy học Địa lí của GV ở trường THPT chuyên

Quá trình xây dựng sẽ tiến hành theo trình tự cấu trúc của Chương trình Địa lí lớp 10 gồm các phần được

thiết kế trong bảng như sau:

- **Bước 1. Xác định mục tiêu bài tập:** Để bắt đầu, giáo viên (GV) cần xác định một cách rõ ràng mục tiêu học tập mà BTTH hướng tới. Mục tiêu này có thể bao gồm việc củng cố kiến thức lý thuyết, phát triển các KN cụ thể, hoặc thay đổi thái độ của HS đối với một chủ đề nào đó. Mục tiêu cần được căn cứ vào các yêu cầu của Chương trình Giáo dục phổ thông 2018 và phải phù hợp với trình độ và nhu cầu của HS.

- **Bước 2. Phân tích nội dung:** Sau khi đã xác định được mục tiêu học tập, GV cần tiến hành phân tích chi tiết nội dung chương trình liên quan. Điều này bao gồm việc nghiên cứu các khái niệm cốt lõi, nguyên lý cơ bản, và các KN quan trọng mà HS cần phải nắm vững. Việc phân tích kỹ lưỡng giúp GV nhận diện các yếu tố chính cần được tập trung trong BTTH và xác định cách để phát triển các yếu tố này một cách hiệu quả nhất.

- **Bước 3. Lựa chọn loại bài tập/ hoạt động thực hành:** Dựa trên mục tiêu học tập đã được xác định và nội dung chương trình đã phân tích, GV sẽ lựa chọn các loại bài tập hoặc hoạt động thực hành phù hợp. Việc lựa chọn này nên dựa trên những phương pháp giảng dạy đã được chứng minh hiệu quả, nhằm đảm bảo rằng các hoạt động thực hành có thể giúp HS đạt được mục tiêu học tập một cách hiệu quả và hấp dẫn.

- **Bước 4. Thiết kế hoạt động:** Khi đã lựa chọn được các loại bài tập hoặc hoạt động thực hành, GV tiến hành thiết kế các hoạt động cụ thể. Trong quá trình thiết kế, GV cần làm rõ các yêu cầu của bài tập, cung cấp hướng dẫn chi tiết cho HS, và chuẩn bị tài liệu hỗ trợ cần thiết. Điều này không chỉ giúp HS hiểu rõ những gì họ cần làm mà còn tạo điều kiện thuận lợi để họ có thể thực hiện bài tập một cách tự tin và hiệu quả.

- **Bước 5. Kiểm tra lại, điều chỉnh:** Trước khi triển khai BTTH trong lớp học, GV cần kiểm tra lại tất cả các hoạt động để đảm bảo rằng chúng có tính khả thi và sẽ đạt được mục tiêu học tập đã đề ra. Trong trường hợp phát hiện ra các vấn đề hoặc khó khăn tiềm ẩn, GV nên điều chỉnh các phần của bài tập để phù hợp hơn với nhu cầu HS và đảm bảo rằng bài tập sẽ mang lại kết quả tốt nhất.

- **Bước 6. Áp dụng và đánh giá:** GV triển khai BTTH trong lớp học và tiến hành đánh giá kết quả mà HS đạt được. Việc đánh giá này không chỉ giúp GV xác định mức độ thành công của bài tập mà còn

cung cấp thông tin quan trọng để rút ra các bài học và cải thiện bài tập trong tương lai. Dựa trên phản hồi từ HS và kết quả đạt được, GV có thể thực hiện các điều chỉnh cần thiết để nâng cao hiệu quả của BTTH trong những lần tiếp theo.

3. Kết luận

Đảm bảo chất lượng dạy học đại trà đồng thời chú trọng chất lượng đội ngũ mỗi môn HS giỏi đặt ra yêu cầu cao hơn đối với các GV ở trường THPT chuyên. Từ những mong muốn khắc phục phần nào khó khăn và hạn chế trong quá trình dạy học môn Địa lí cơ bản ở trường THPT chuyên theo CTGDPT 2018, xây dựng BTTH Địa lí lớp 10 là giải pháp hiệu quả để đạt được mục tiêu giáo dục đề ra.

Bài báo phân tích được vai trò, nguyên tắc giúp đề ra quy trình xây dựng BTTH Địa lí lớp 10 tạo nền tảng kế thừa quy trình thực hiện ở khối lớp tiếp theo. GV các trường THPT chuyên dễ dàng hơn trong xây dựng cũng như sử dụng hiệu quả BTTH trong tổ chức hoạt động dạy học. Đổi mới về phương pháp, cách thức tổ chức dạy học theo quan điểm lấy người học làm trung tâm đã và đang được áp dụng thực hiện rộng rãi nên HS được học tập với BTTH là định hướng đúng đắn hướng đến phát huy tính tích cực, chủ động và sáng tạo của HS và đảm bảo phân hóa phù hợp năng lực HS ở Trường THPT Chuyên. Để đạt được yêu cầu trên cần có sự phối hợp chặt chẽ từ nhà trường cũng như tâm huyết của các GV nhằm đạt hiệu quả cao trong dạy học ở trường THPT Chuyên phù hợp với xu hướng đổi mới giáo dục ngày nay.

Tài liệu tham khảo

- [1]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình Giáo dục phổ thông môn Địa lí năm 2018*, Hà Nội.
- [2]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình Giáo dục phổ thông – Chương trình tổng thể*, Hà Nội.
- [3]. Bộ Giáo dục và Đào tạo (2021), *Thông tư 22/2021/TT-BGDĐT về đánh giá HS THCS, THPT*, Hà Nội.
- [4]. Lê Huỳnh (Tổng chủ biên) (2022), *Sách giáo khoa Địa lí 10 Bộ kết nối tri thức với cuộc sống*, NXB giáo dục, Hà Nội.
- [5]. Lê Huỳnh (Tổng chủ biên) (2022), *Sách GV Địa lí 10 Bộ kết nối tri thức với cuộc sống*, NXB giáo dục, Hà Nội.
- [6]. Nguyễn Văn Vũ (2018), *Xây dựng bài thực hành Địa lí 11 THPT theo định hướng phát triển năng lực*, Luận văn thạc sĩ Lý luận và phương pháp dạy học bộ môn Địa lí, ĐH Sư phạm, ĐH Huế.